

WONEN EN WERKEN IN KLEINE-SPOUWEN IN 1843¹

Rombout Nijssen

Een onderzoek door de administratie van het kadaster

1843 en de jaren daarrond is een periode waarvoor er meer dan voor andere jaren in de negentiende eeuw bronnen bewaard zijn over het leven van de mensen in onze dorpen. België was toen meer dan tien jaar onafhankelijk. Nieuwe administraties – zoals de diensten van het ministerie van financiën – kwamen op kruissnelheid, en die hadden systematisch vergaarde informatie nodig om te kunnen werken. Eén van die diensten was de administratie van het kadaster.

Gedurende heel het ancien régime was de gemeentelijke fiscaliteit grotendeels op het grondgebruik gebaseerd. Na de aanhechting van de Belgische provincies bij de Franse Republiek in 1795-1796 werden hier de Franse wetten op het kadaster van toepassing. In Limburg duurde het nog tot in de jaren 1840 voordat de hele operatie van het kadastraal opmeten en identificeren van de eigenaars achter de rug was. In die context werden door de provinciale directie van het kadaster te Hasselt in 1842 en 1843 de zogenaamde *processen-verbaal van afpaling* aangelegd. In deze dossiers bracht de administratie voor elke gemeente in Limburg de stukken bijeen die nodig waren om de gemeentegrenzen en de waarde van het onroerend goed vast te stellen. Deze dossiers worden nu in het Rijksarchief in Hasselt bewaard, en kunnen er door iedereen geraadpleegd worden.

Dat de oppervlakte van de percelen of de grootte van de woningen daarbij van belang was, is evident. Maar het kadaster keek verder dan dat. Ook de ligging van de gemeente, de kwaliteit van de wegen, de afstand tot de marktplaatsen, de gemiddelde prijzen van de veldvruchten op die markten, de aanwezigheid van een rivier die een watermolen kon aandrijven, eventuele industriële of handelsactiviteiten in de gemeente: het had allemaal invloed op de waardering van het vastgoed.

Eén van de voornaamste documenten in elk gemeentelijk dossier is het zogenaamde document 5, de *Tabel van klassificatie der grondeigendommen*. Voor Kleine-Spouwen werd dat document op 22 maart 1843 afgerond. Het biedt ons een *geschreven foto* van het dorp in die tijd. Het document bevat een beschrijving van de gemeente, met bijzondere aandacht voor de afstand tot de voornaamste steden in de omgeving, de wegen, de waterlopen, de aard van de economische activiteiten, de bewoning en het in-

wonersaantal: dingen die een invloed kunnen hebben op de waarde van het onroerend goed. Vervolgens bevat het een indeling van de woningen, weiden, akkers, hooilanden en andere onroerende goederen in klassen, met de vermelding van de geschatte jaarlijkse huurwaarde, *het kadastraal inkomen* zouden wij zeggen, van die goederen.

De periode 1840-1845 is ook op monetair vlak een interessante tijd. België was sinds het najaar van 1830 onafhankelijk, maar er ging enige tijd overheen voordat men het eens werd over de nieuwe munt van het koninkrijk. In de wet van 5 juni 1832 werd vastgelegd dat de *frank* de Belgische munteenheid zou worden. De frank, zo zegt de wet, is een muntstuk van vijf gram zilver. Van dan af kon begonnen worden met de productie van de nieuwe munt. Niet alleen muntstukken van één frank moesten in voldoende grote aantallen aangemaakt worden, maar ook zilverstukken van vijf frank, twee frank, een halve frank en een kwart frank, en koperstukken van één, twee, vijf en tien centiemen, die nodig waren voor dagelijks gebruik.

In 1830 circuleerde hier vooral de Nederlandse gulden, die ongeveer dubbel zoveel zilver bevatte als de frank en dus ongeveer twee keer zoveel waard was, maar ook de Franse frank werd veel gebruikt. Ook oude munten, van voor de Franse tijd, waren nog in beperkte mate in omloop. De nieuwe Belgische munten werden aangemaakt vanaf 1832. De productie verliep echter zo langzaam dat de gulden nog jarenlang het belangrijkste betaalmiddel bleef. Toen de diensten van het kadaster in 1843 de waarde van het onroerend goed in Gruitrode vaststelden, drukten zij geldbedragen nog steeds in guldens uit. Geleidelijk aan zou de gulden in België uit circulatie gaan. De Franse frank daarentegen, die ook vijf gram zilver bevatte, en dezelfde waarde had als de Belgische frank, bleef nog decennialang een veel gebruikt betaalmiddel.

De gegevens van het kadaster van 1843 lichten ons in het bijzonder in over de woningen van destijds. Kleine-Spouwen had 443 inwoners. Het kadaster telde er 74 belastbare woningen. Het belastbaar inkomen daarvan varieerde van 54 gulden voor de boerderij van Margaretha Nijssen, *een landhoeve, hecht en sterk gebouwd, met schoone woning, ruime en gerijfelijke landelijke gebouwen en aenhorigheden, tot 3 gulden voor de leeme hutten, hebbende gewoonlijk maer een vertrek, eene deur en eene venster, en den behoeftigen tot schuilplaats verstrekkende*, waarvan er in

Kleine-Spouwen toen nog 22 werden aangetroffen. De kerk en de pastorie waren als gebouwen van openbaar nut vrijgesteld van belasting, en werden door het kadaster niet in het overzicht opgenomen.

Van zes woningen, die van de eerste tot de derde klasse, mag aangenomen dat zij in baksteen gebouwd waren. De overige 68 woningen in Kleine-Spouwen waren van hout en leem en hadden een strooien dak.

De woningen in Kleine-Spouwen werden door de schatter en de controleur van het kadaster als volgt beschreven:

De huizen dezer gemeente worden verdeeld in zeven klassen, naer gelang der vrij merkbare verscheidenheden welke men tusschen de zelve vindt.

Zij worden over het algemeen door de eigenaers zelve bewoont of met tot den landbouw dienende gebouwen of andere eigendommen verhuurd, dikwerf op mondelinge voorwaarden, geheime overeenkomsten of verbintenissen, welker gebrek aen geloofwaardigen vorm belet om de zelve bij de schatting tot leiddraed te bezigen.

Uyt hoofde van de onnauwkeurigheid en het niet overeenstemmen der berigten van dezen aerd, heeft men de zelve moeten rangschikken volgens de huurwaarde welke daeraen, naer mate hunner uitgebreidheid, het meerder of minder regelmatige en gerijfelijke van hunne inrigting en den staet waerin zij zich bevinden, schijnt te kunnen worden toegekent.

De eerste klasse bevat een enkele landhoeve, hecht en sterk gebouwd, met schoone woning, ruime en gerijfelijke landelijke gebouwen en aenhorigheden.

De tweede en derde klassen zijn insgelijks zamengesteld uit pachthoeven van eene gerijfelijke inrigting en tamelijk wel getimmerd, maer niet zoo uitgebreid dan die der eerste klasse.

De vierde, vijfde en zesde klassen bevatten kleine boerderijen, woningen van ambachtslieden en werklieden, zijn meestendeels in hout en leem getimmerd, minder uitgebreid en minder gerijfelijk dan de voorgaende.

De zevende klasse bevat leeme hutten, hebbende gewoonlijk maer een vertrek, eene deur en eene venster, en den behoeftigen tot schuilplaats verstrekkende.

Belastbaar inkomen (in gulden)

54	27	21	15	9	6	3	Totaal
Aantal woningen							
1	2	3	6	15	25	22	74

De huizen in Kleine-Spouwen lagen merendeels in het zuiden van de gemeente, bij de kerk. In het noorden, tegen de grens met Waltwilder, ligt het gehucht Berg. De wegen in Kleine-Spouwen lagen er nog precies zo bij als

eeuwen eerder. Kasseiwegen waren er niet. In het winterseizoen, of zelfs wanneer het enkele dagen regenachtig was, waren de onverharde wegen zonder meer onbruikbaar. Het water herschiep de karrensporen, want meer waren die wegen niet, in modderpoelen. Wie er zich dan met paard en kar op waagde, liep met zekerheid vast. Bovendien betekende de slechte staat van de wegen dat de laadcapaciteit van karren en wagens beperkt bleef. Algemeen werd aangenomen dat een paard op een verharde weg een wagen met twee ton last kon voorttrekken. Op onverharde wegen was dat minder, en in modderige sporen nog minder.

De medewerkers van het kadaster in 1843 over de wegen in Kleine-Spouwen:

Deze gemeente is door geene groote wegen doorsneden. Hare buertwegen worden er vrij goed onderhouden, en alhoewel zij in den zomertijd alnog bevaerbaar zijn, bevinden zij zich in den winter en in het regenachtige seizoen in eenen volstrekt onbruikbaren staet. Bij gebrek van kiesel of andere steenen, en ter oorzaeke van den menigvuldigen klei en potaerde op welke zij gelegen zijn, bevindt zich het plaatselijk bestuur in de onmogelijkheid dezen staet van zaeken te kunnen verbeteren.

Takken van bomen en hagen langs de wegen, die het verkeer konden belemmeren, moesten jaarlijks in het voorjaar door de eigenaars van de belendende percelen gesnoeid worden. Van het hout dat dat opleverde werden mutsaarden voor de broodoven gemaakt.

In veel gemeenten kregen de buurtwegen jaarlijks na de winter een onderhoudsbeurt. Dat gebeurde met de midelen die er waren, en dat was dikwijls niet veel meer dan aarde en houtafval om de gaten in de wegen te vullen, en een aantal karrevrachten stenen. De dorpelingen die voor dit onderhoudswerk de handen uit de mouwen staken, mochten een bepaald bedrag van de door hen verschuldigde gemeentebelastingen aftrekken. De waarde van een werkdag werd jaarlijks door de bestendige deputatie vastgesteld. In 1842 was dat 80 centiemen. Voor een dag werk met een paard mocht men 2 frank in rekening brengen, en voor een dag vrachtvervoer met een kar die door een os getrokken werd 1,5 frank.

De kantonnier²

Het dagelijks onderhoud van de buurtwegen was destijds toevertrouwd aan zogenaamde *kantonniers*. Zij werden aangesteld door de bestendige deputatie, en betaald door de gemeenten waarin zij werkzaam waren, volgens een door de bestendige deputatie vastgestelde verdeelsleutel. Hun jaarwedde bedroeg 300 frank.

Voor Zelem werd op 2 maart 1842 Pierre Thewissen van Bilzen tot kantonnier aangesteld. Hij moest wekelijks anderhalve dag besteden aan de wegen in Grote-Spouwen en anderhalve aan de wegen in Kleine-Spouwen, en telkens één dag aan de wegen in Hoelbeek, Martenslinde en Waltwilder. Kleine-Spouwen en Grote-Spouwen droegen jaarlijks 75 frank aan zijn jaarwedde bij, Hoelbeek, Waltwilder en Martenslinde ieder 50 frank.

In verhouding tot nu, was de veestapel op elke boerderij in 1843 vrij beperkt. Dit had vooral te maken met de beperkte beschikbaarheid van voeder voor de dieren. De dieren leefden vooral van de opbrengst van grasland, dat zij afweidden, of waarvan de opbrengst gehooïd werd om hem in de winter te vervoederen. De grootte van de veestapel die de winter door gehouden werd, stond rechtstreeks in verhouding tot de oppervlakte grond die gebruikt kon worden om veevoeder te telen.

Schapen werden niet in afgesloten weiden gehouden, maar gehoed. Het grootste deel van hun voeding zochten zij bijeen langs de wegen, op de akkers waarvan de oogst ingeschuurd was en op braakland. Voor de winter werden de oude dieren en de overtollige jonge bokken geslacht. Alleen de jonge ooiën, waarvan men verwachtte dat zij na de winter lammeren zouden werpen, werden de winter door gehouden.

Varkens werden in 1843 ook nog gehoed: zij zochten onder het toezicht van een varkenshoeder zelf hun kost bijeen langs de wegwanden, in hakhoutbosjes, of op de akkers waarvan de oogst weggevoerd was. Daarnaast werden zij gevoed met het afval dat de boerderij voortbracht: de aardappelen die te klein waren voor menselijke consumptie, de aardappelschillen en andere afval uit tuin en keuken. Zelden hield men er meer dan twee.

Paarden waren in Kleine-Spouwen in 1843 de voornaamste trekdieren. Ossen, stierenkalveren en uitgemolken koeien probeerde men vet te mesten om ze op de markten in de steden aan de slaggers daar te verkopen. Op de grotere boerderijen waren er enkele stieren.

De verkoop van dieren, van boter en van andere hoeve-producten was de enige handel die in Kleine-Spouwen geld in het laadje bracht.

Akkers en boomgaarden

Ruim 83 % van de oppervlakte van Kleine-Spouwen – 267 ha van de 321 – bestond in 1843 uit akkerland. Boomgaarden besloegen 21,5 hectaren of 6 % van de op-

pervlakte van de gemeente. Hooiland en weiden besloegen niet meer dan 8,6 hectaren en bossen 7,8 hectaren. Veel meer dan vandaag waren er destijds grote verschillen in de vruchtbaarheid en dus in de opbrengst van het ene veld tegenover het andere. De akkers werden door het kadaster in vier categorieën onderverdeeld, waarvan de jaarlijkse netto-opbrengst geschat werd op een bedrag tussen 29 gulden per jaar per hectare voor de beste grond – *mollen, lichten leemgrond, rustende op eenen vasteren grond van dezelfde natuur, van een gemakkelijke bewerking*, die 25 centimeter diep bewerkt werd, en waarop men tarwe, rogge, haver, klaver en aardappelen teelde – en 10 gulden per jaar voor *kleiachtigen leem of scherpen zand met steenen vermengd*, waarop men voornamelijk rogge en haver teelde, en die men op een periode van drie jaren één jaar braak liet liggen.

De voornaamste teelt was de graanteelt: rogge, tarwe en haver. Aardappelen waren een even belangrijk voedingsbestanddeel, en in de tuinen werden groenten en kleinfruit geteeld. Als diervoeders werden haver en klaver gezaaid. De weinige hooilanden werden eens of twee keer per jaar gehooïd. Dat hooi diende als wintervoorraad voor de runderen en schapen die de winter door gehouden werden.

Het verslag van de inspecteurs van het kadaster licht ons ook in over de teeltschema's die gehanteerd werden om de gronden maximaal te laten renderen. De beste akkers in het dorp werden in een zesjarige cyclus afwisselend bebouwd met (1) aardappelen en haver, (2) tarwe en rogge, (3) rogge, (4) klaver, (5) tarwe en (6) haver. Op minder vruchtbare akkers werd meer rogge en haver geteeld, en zij werden soms een jaar braak gelaten.

De tuinen in het dorp waren grotendeels met hagen afgezet en er werden groenten voor eigen gebruik geteeld. Zij werden hoger of even hoog getaxeerd als de beste akkers.

De boomgaarden lagen bij de boerderijen, zodat het rundvee er in het goede seizoen op kon uitlopen. Boomgaarden en hooilanden werden door het kadaster als meer waardevol dan het akkerland beschouwd.

De bossen bestonden uit hakhout. Om de zes jaar werd dat gekapt, waarna zich op de stronken die waren blijven staan nieuwe scheuten ontwikkelden, die dan zes jaar later weer gekapt werden. Het hout diende voor het stoken van de haarden en van de broodovens. De rechte eiken die tussen het hakhout stonden, liet men doorgroeien voor timmerhout.

In Kleine-Spouwen maakte het kadaster in 1843 onderscheid tussen vier categorieën akkers, die verschilden in vruchtbaarheid en in opbrengst. Ook tuinen, weiden, hooilanden en bossen werden naar gelang hun ligging en hun opbrengst in klassen verdeeld.

Bouwlanden

De bouwlanden zijn verdeeld in vier klassen naer de onderstaende verscheidenheden:

Eerste klasse

De eerste klasse der bouwlanden bevat eene mollen, lichten leemgrond, rustende op eenen vasteren grond van dezelfde natuur, van eene gemakkelijke bewerking, hebbende 25 à 28 duimen groeiaerde. Men bouwt er voornamelijk tarwe, rogge, klaver, haver en aerdappelen en in het algemeen braken deze landen zeer zeldzaam. Men begroot den hectare op 29 gulden.

Tweede klasse

De tweede klasse der bouwlanden is zamengesteld uit eenen ligten leemgrond van eene rosachtige kleur, rustende op eenen zwaerder en vasteren leem, van eene gemakkelijke bewerking, hebbende eene laag groeiaerde van omtrent de 20 centimeters diepte. Deze landerijen worden met dezelfde voortbrengselen bebouwt en ondergaen nagenoeg dezelfde bebouwing dan die der eerste klasse.

Den hectare wordt begroot op 24 gulden.

Derde klasse

De derde klasse der bouwlanden bevat eenen leemachtigen grond met zand vermengd, hebbende omtrent 15 ad 18 centimeters groeiaerde, en rustende op eenen kleiachtigen ondergrond. Deze landen zijn grootendeels in eene helling gelegen, en hebbende daer en boven nog eene ongemakkelijke bebouwing. Men bouwt er voornamelijk tarwe, rogge, klaver en haver. Deze gronden laet men gewoonlijk een op de zes jaren braeken.

Men begroot den hectare op 18 gulden.

Vierde klasse

De vierde klasse der bouwlanden is zamengesteld uit twee verschillende aerdsorten.

1° uit eenen kleiachtigen leem met steenen vermengd, rustende op eenen ondergrond van potaerde, van eene zeer ongemakkelijke bewerking.

2° uit scherp zand met steenen vermengd, rustende op eenen kleiachtigen vasten ondergrond, hebbende eene laag groeiaerde van 10 centimeters.

In het algemeen vindt men deze klasse verheven of zeer hellende gelegen, hebbende eene min of meer moeyelijken toegang. Deszelfs opbrengst is gering, en bestaat voornamelijk in rogge en haver. Deze landerijen braken een op de drie jaren.

Den hectare wordt begroot op 10 gulden.

Tuinen

De tuinen liggen bij de woningen en zijn in twee klassen verdeeld.

Eerste klasse

De tuinen der eerste klasse bevinden zich op grond van de eerste klasse der bouwlanden, zijn met levende heggen en opgeworpene grachten omringd, en waerin de groentens met eenige zorg voor eygen gebruik der eigenaren geteeld worden. Zij zijn ook met eenige hoogstammige vruchtboomen beplant. Uit hoofde van derzelver voordeelige ligging en het gemak om dezelve, om zoo te spreken, zonder kosten te kunnen bewerken, bemesten en verbeteren, heeft men deze tuinen een vierde hooger geschat dan de beste bouwlanden der gemeente, dus den hectare op 36 gulden.

Tweede klasse

De tweede klasse der tuinen is op grond van mindere hoedanigheid, meestens op grond van de tweede ad derde klasse der bouwlanden gelegen, slechter omtuint dan de voorgaende, doorgaens weinig of met geen vruchtboomen beplant, met grove groenten tot gebruik van den gemeenen landman bezet. Men vermeent dat de begrooting derzelve die der bouwlanden der eerste klasse niet kan te boven gaen maer met deze moet gelijkgesteld worden, den hectare op 29 gulden.

Boomgaerden

De boomgaerden in deze gemeente bestaan uit door heggen en opgeworpene grachten ingesloten en in de nabijheid der woningen gelegen stukken gronds, beplant met vruchtboomen van onderscheidene soorten, als appel-, pere- en notebomen, tusschen de zelve vindt men den grond met graszoden bedekt.

Zij worden in drie klassen verdeelt.

Eerste klasse

De boomgaerden der eerste klasse zijn op goeden grond voordeelich voor de beplanting gelegen. Zij zijn regelmatig met weldragende en goed opkomende bommen beplant, leverende daer en boven eene goede, gezonde beweiding op. Deze beide opbrengsten bijeen voegende, zoo heeft men geoordeeld dat deze boomgaerden een derde hooger dan de beste bouwlanden moeten geschat worden, dus den hectare op 39 gulden.

Tweede klasse

Deze boomgaerden bevinden zich op grond van mindere hoedanigheid, en soms in een helling gelegen. Derzelver beplanting is tamelijk regelmatig maer komt niet te best op. Het daertusschen komend gras is maer van middelmatige hoedanigheid en niet te overvloedig. Deszelfs opbrengst wordt beschouwd als gelijkstaende met die der bouwlanden van de eerste klasse, dus den hectare op 29 gulden.

Derde klasse

Die der derde klasse zijn gelegen op grond der bouwlanden van dezelfde klasse, dikwerf ongelijk en zeer hellende van het dorp verwijderd. De beplanting alsmede de beweiding daelt af in evenredigheid van den grond waarop zij gelegen zijn. Ook heeft men hen slechts eene meerdere waarde van 3 gulden op de bouwlanden der derde klasse toegekent, dus begroot men den hectare op 21 gulden.

Weiden

De weiden zijn gewoonlijk in de nabijheid der woningen gelegen, met levende heggen of opgeworpene grachten omringd, geene andere bevochtiging ontvangende dan die der regenwaters.

Zij worden in drie klassen gerangschikt:

Eerste klasse

De eerste klasse der weiden bevat en is gelegen op twee verschillende aardsoorten.

Op ligten leemgrond, rustende op zwaarderden grond van dezelfde natuur, of op eenen leemgrond met zand vermengd op eenen kleiachtigen ondergrond, leverende eene gezonde en tamelijk wel hergroeiende beweiding op. Zij zijn soms in eene min of meer gevoelige hellingen gelegen, en sommige zijn met kanadasboomen van goeden opkomst en groei beplant. Men heeft aen deze weiden de begrooing der bouwlanden van de tweede klasse toegekent, dus den hectare op 24 gulden.

Tweede klasse

De tweede klasse der weiden is gelegen op eenen zwaren met eenigsins zand gemengden leemgrond, op eenen kleiachtigen ondergrond, meestens zeer hellende gelegen, en leverende eene tamelijk goede maer niet overvloedige beweiding op.

Deze worden gelijkgesteld met de bouwlanden der derde klasse, dus begroot men den hectare op 18 gulden.

Derde klasse

De derde klasse der weilanden is zeer ongelijk en hellende gelegen, op eenen kleigrond met steenen vermengd, leverende eene zeer middelmatige met heidedoornen vermengde beweiding op. Men vindt dezelfde soms met kanadas en opgaende eikeboomen van eenen kwijnende en langzaemen groei en opkomst beplant. Ook heeft men slechts aen deze weiden eene begrooing toegekent per hectare ad 10 gulden.

Hooilanden

De hooilanden zijn meestendels in de vochtigste laegten gelegen. Zij zijn in twee klassen verdeeld.

Eerste klasse

De eerste klasse beslaet eenen leemgrond, tot dergelijke bebouwing zeer geschikt en kunnende soms nogal vrij gemakkelijk bewaterd worden, leverende een gezond en goed fijn hooi op. Het nagras of daarmede gelijkstaende

beweiding wordt gewoonlijk op een vierde van de waarde van den eersten snid begroot.

Men begroot den hectare op 38 gulden.

Tweede klasse

Op eenen vochtigen kleigrond, leverende een tamelijk overvloedig maer van slechte hoedanigheid hooi op, ter oorzaak van de menigvuldige nadeelige waterplanten die er zich in bevinden. Naer den eersten snid wordt het nagras gewoonlijk door het vee afgegraest.

Men begroot den hectare op 24 gulden.

Bosschen

De bosschen dezer gemeente geen genoegzaam verschil onder malkanderen opleverende, heeft men er maer eene klasse van gemaakt.

Zij zijn op kleiachtigen grond, vrij ongelijk en hellende gelegen, bezet met grondstammen van verscheidene soorten als eike, eschen, beuken, haselaren, elsen en andere struyken van goeden opkomst, tusschen welke men eenige opgaende eike- en witboomen vindt.

Zij worden gewoonlijk alle zes jaren gekapt.

Men begroot den hectare op 13 gulden.

Dennebosschen

De weinige dennebosschen welke in deze gemeente bestaan, geen verschil onder malkanderen hebbende, zoo heeft men deze maer in eene en dezelfde klasse gesteld. Zij zijn in de helling van eenen berg gelegen, op eenen zeer gemeenen vasten kleiachtigen met een weinig zand en steenen vermengde grond, tot harstastige planten niet voordeelig. De daerop staende denneboomen komen ook zeer langzaam aen en zullen nooit de diepte en hoogte van soortgelijke bosschen verkrijgen.

Men begroot den hectare op 10 gulden.

Schaepsweiden

Dit zijn weg- en bergkanten, voor bebouwing en verbetering weinig vatbaar, en welke begroest zijnde eene magere en schrale beweiding voor de schapen opbrengen. Ook heeft men slechts aen deze onregelmatige en ongelijk gelegene stukken gronds eene begrooing toegekent, van per hectare ad 2 gulden.

En hoeveel brengt dat op ?

De bepaling van het jaarlijks te verwachten inkomen uit de verschillende soorten grond was weldoordacht. Voor elke categorie van akker werd eerst de vruchtwisseling bekeken: de meeste gronden werden immers volgens een vast patroon jaarlijks met andere vruchten bezaaid. In Kleine-Spouwen werden de akkers van de eerste klasse bewerkt in een zesjarige cyclus. In het eerste jaar werden zij deels met aardappelen beplant en deels met paardenvoer bezaaid. Het tweede jaar werd voor de helft rogge en voor de helft tarwe gezaaid en het derde jaar rogge.

Het vierde jaar werd klaver gezaaid. Het vijfde jaar tarwe en het zesde jaar haver.

Vervolgens werd nagegaan hoeveel men gemiddeld per hectare van die vruchten kon oogsten. Op de beste grond was dat het eerste jaar 36 hectoliter aardappelen en een hoeveelheid niet nader geïdentificeerd paardenvoeder, het tweede jaar 6,5 hectoliter tarwe en 7,5 hectoliter rogge, het derde jaar 15 hectoliter rogge en het vierde jaar een hectare klaver. Het vijfde jaar werd uitgegaan van een oogst van 14 hectoliter tarwe per hectare en het zesde jaar nog 23 hectoliter haver.

Aan de gemiddelde prijzen van de laatste jaren op de markt van Maastricht, was de waarde van de aardappelen van het eerste jaar 57,27 gulden en die van het paardenvoeder 17,02 gulden, het tweede jaar 52,78 gulden voor de tarwe en 44,70 gulden voor de rogge, het derde jaar 89,40 gulden voor de rogge, het vierde jaar 51,06 gulden voor de klaver. De tarwe van het vijfde jaar bracht 113,68 gulden op, en de handelswaarde van de haver van het zesde jaar werd geschat op 68,08 gulden. Over zes jaar bracht een hectare van deze grond dus veldvruchten op met een marktprijs van 493,99 gulden.

Na de opbrengsten werden de kosten onder de loep genomen. Die 493,99 gulden was immers geen zuivere winst. In de eerste plaats moest de grond klaargemaakt worden om bezaaid te worden. Hij moest geploegd, geëgd en weer gelijkgemaakt worden. Nauwkeurig werd onderzocht hoe vaak de grond op een periode van zes jaar deze bewerkingen nodig had. Zo kwam men op een periode van zes jaar, met de voorgaande vruchtwisseling, aan 10,5 beploegingen. De kost daarvan werd op 10 gulden per hectare per beploeging gerekend, zodat voor deze kostenpost 105 gulden in aanmerking genomen werd.

Ook zaaien kost geld. Het plantgoed voor een kwart hectare aardappelen kostte 9,48 gulden en het zaaigoed voor het paardenvoer 8,94 gulden. Het tweede jaar werd voor 8,12 gulden tarwe en voor 5,21 gulden rogge gezaaid. Het derde jaar werd voor 10,43 gulden rogge uitgezaaid en het vierde jaar voor 6,06 gulden klaver. De tarwe voor het vijfde jaar kostte 16,24 gulden en de haver voor het zesde jaar kostte 8,88 gulden. Opgeteld kostte het zaaigoed voor zes jaar 75,28 gulden.

Het loon voor de zaaier werd ook niet vergeten: destijds werd hier 35 centiemen betaald om één hectare in te zaaien. Over zes jaar werd het land vijf en een halve keer in zijn geheel ingezaaid. Samen kostte dat 1,92 gulden aan werktijd. De kosten voor het plantgoed, het planten, aanhogen, uitdoen en naar de boerderij voeren van één vierde van een hectare aardappelen bedroegen 13,17 gulden.

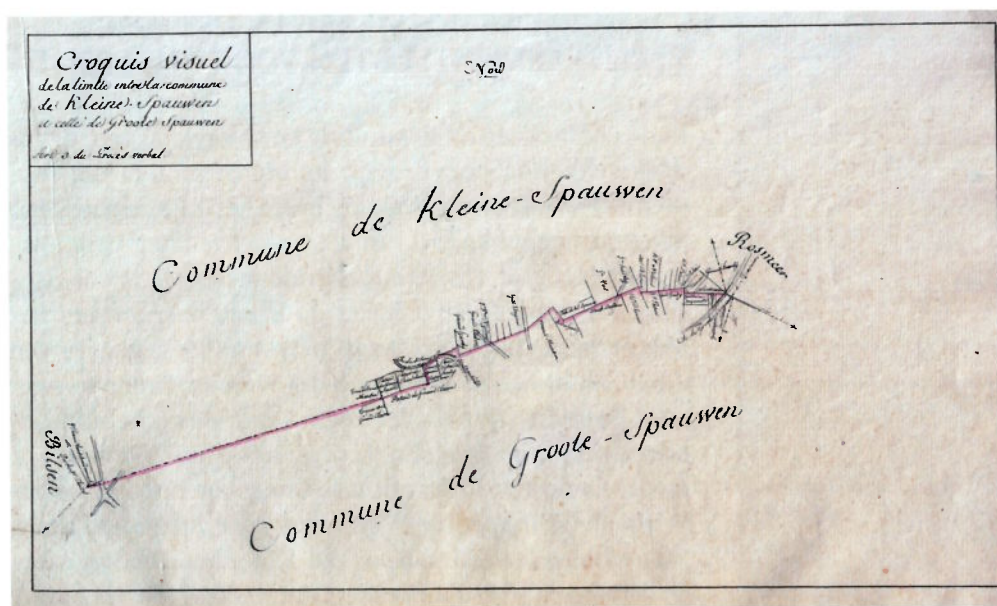
Daarmee was de boer nog niet uit de kosten. De hoeken en kanten van de percelen, waar hij met de ploeg niet bij kon, moesten met de schop omgegraven worden, er moesten afwateringsgrachten gegraven worden – de akkers waren immers nog niet gedraineerd –, het onkruid moest uitgetrokken en verzameld worden en de distels moesten uitgestoken worden. In de oogsttijd moest het koren gemaaid, gebonden en opgezet worden in schoven en vervolgens op wagens geladen en ingeschuurd worden, en in de winter moest men het dorsen en wannen. De kosten voor al deze werkzaamheden begrootte men per hectare op 63,94 gulden voor een cyclus van zes jaar. Voor de klaver, waarvan men aannam dat die op het veld verkocht werd, werden geen oogstkosten in aanmerking genomen. Voorts werd aangenomen dat de bestrijding van mollen, woelmuizen, slakken en ander ongedierte nog eens 2 % van de bruto opbrengst of in dit geval 9,88 frank kostte.

Tot slot werd nog rekening gehouden met de kosten voor het vervoer van de mest naar het land en het vervoer van de vruchten naar de markt. Men ging er van uit dat deze posten samen 10,50 % op *den generaelen onzuyveren* opbrengst of 51,87 gulden uitmaakten.

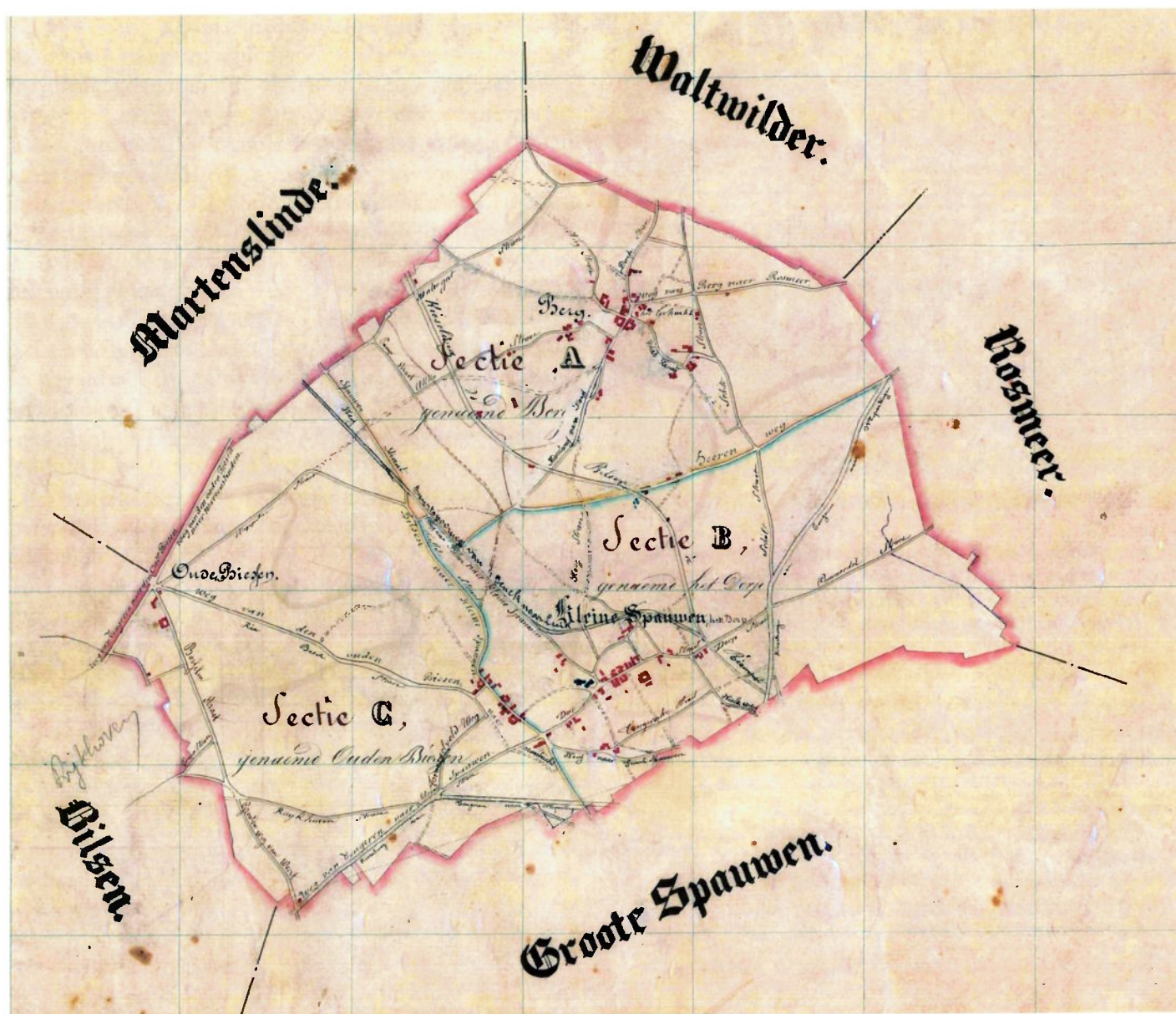
Door al deze kosten op te tellen kwam men aan 319,14 gulden onkosten op zes jaar. Dat bedrag werd afgetrokken van de bruto-opbrengst van 493,99 gulden, zodat *den zuyveren* opbrengst op zes jaar nog 174,85 gulden bedroeg. Dat bedrag werd dan gedeeld door zes, hetgeen betekende dat de jaarlijkse netto-opbrengst van een hectare van de beste akkergrond in Kleine-Spouwen door de diensten van het kadaster begroot werd op 29,14 gulden, of afgerond 29 gulden.

De hooilanden van de eerste klasse werden verondersteld jaarlijks per hectare 3100 kg hooi van eerste kwaliteit op te leveren. Dat hooi kon verkocht worden aan 18 gulden per ton, zodat de verkoopwaarde van de opbrengst 55,80 gulden bedroeg. De kosten van onderhoud, *bestaende in schoonhouden der slooten, gelijkmaken der molhoopen* en andere dergelijke kosten werden begroot op 3 gulden per hectare, en die voor het maaien en hooien van het gras en voor het opleggen van het hooi op 15 gulden. De netto-opbrengst van het beste hooiland bedroeg volgens deze berekening 37,80 gulden per hectare, of afgerond 38 gulden.

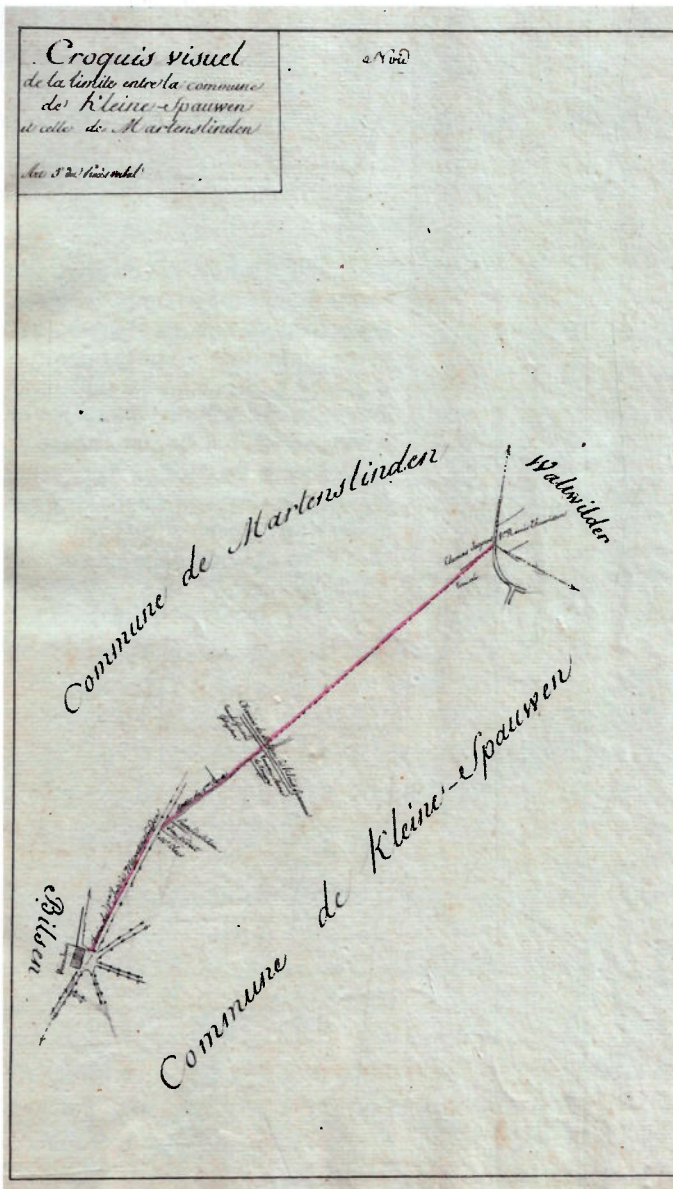
Hooiland van de tweede klasse bracht gemiddeld 2100 kg hooi per jaar op, dat minder goed van kwaliteit was dan het eerste. Het werd geschat op 16 gulden per ton of 36,80 gulden per hectare. De kosten werden begroot op 35 % van de opbrengst, of 12,88 gulden, zodat de netto opbrengst nog 23,92 of afgerond 24 gulden bedroeg.

Illustratie 1: Schets van de grens van Kleine-Spouwen met Grote-Spouwen. De grens werd op 26 oktober 1827 vastgesteld door de burgemeesters en enkele andere afgevaardigden van Zelem en van Schaffen die samen de limieten afstapten. De grens tussen de twee dorpen liep deels in een rechte lijn over de akkers en volgde voor een ander deel de perceelsgrenzen. Uit het Proces-verbaal van afpaling van Kleine-Spouwen.

Illustratie 2: Oorspronkelijke kadastrale verzamelkaart van Kleine-Spouwen, 1812.

Illustratie 3: Schets van de grens van Kleine-Spouwen met Martenslinde.

De grens met Martenslinde liep van het Apostelenhuis van Alden Biesen naar het noorden, volgde dan een voetpad en liep vervolgens dwars door het veld in de richting van Waltwilder.

Uit het Proces-verbaal van afpaling van Kleine-Spouwen.

EINDNOTEN

1. De inhoud van deze bijdrage is gebaseerd op het dossier dat de administratie van het kadaster in 1843 samenstelde met het oog op het vaststellen van de omgevingsfactoren die de waarde van het onroerend goed in Kleine-Spouwen bepaalden: Rijksarchief Hasselt, Archief van de provinciale directie van het kadaster: Processen-verbaal van afpaling, nr. 80.
In de leeszaal van het Rijksarchief kan u dezelfde dossiers voor alle Limburgse gemeenten raadplegen.
2. Mémorial administratif de la province de Limbourg de 1842, Hasselt, 1842.

ALGEMENE DOSSIERS VAN HET AFRIKA-PERSONEEL ONTSLOTEN VOOR ONDERZOEK

In de context van de ontsluiting en valorisatie van de indrukwekkende hoeveelheid koloniaal archief die momenteel wordt overgebracht, heeft het Rijksarchief een inventaris gepubliceerd van het archief van het Afrikapersoneel. Het gaat om 30 strekkende meter algemene dossiers die werden aangemaakt door het 'Bestuur van het Moederland' in Brussel, naast persoonlijke gegevens van 9.818 ambtenaren die tot 1914 werden aangeworven voor de internationale Vereniging voor de verkenning en beschaving van Midden-Afrika, het Studiecomité van Opper-Congo, de Internationale Congovereniging, Congo-Vrijstaat, de "Expeditie Wissmann", het bijzonder Katangacomité en het Ministerie van Koloniën. De "registres de la matricule" [stamboekregisters], die de fiches bevatten van de ambtenaren aan de slag in de kolonie tussen 1877 en 1914, zijn online raadpleegbaar.

De ambtenaren van de voormalige Internationale Congovereniging waren de eerste functionarissen van de nieuwe soevereine Staat in Midden-Afrika. In 1885 werd het plaatselijk bestuur van Congo-Vrijstaat nog waargenomen door meerdere naties. De 160 ambtenaren in kwestie waren buitenlandse onderdanen, voornamelijk militairen. De 'Koning-Soeverein' koos vervolgens zelf "zorgvuldig" de hoge ambtenaren van de plaatselijke regering in Vivi en later in Boma, terwijl de aanwerving van het lagere personeel werd georganiseerd in Brussel, vanuit elk departement van de "Centrale regering".

Na de Belgische annexatie van Congo in 1908 bleven de 1.248 ambtenaren die dienden onder het "Leopoldische bestuur" op post. Er werd voorrang gegeven aan de aanwerving van Belgen, maar het Ministerie van Koloniën bleef ook buitenlanders aanstellen om het tekort aan dokters, veeartsen en ingenieurs te kunnen opvangen. Na het herziene statuut van 1947 werden enkel nog Belgische en Luxemburgse kandidaten aangeworven. Tot het eind van WOII steeg het aantal ambtenaren langzaam van 1.937 in 1910 naar 2.348 in 1918 en 3.287 in 1945. In 1955 klom het personeelsbestand tot 7.509 en in 1960 zelfs tot 9.971 mensen.

In 1920 richtte de eerste minister van koloniën, Jules Renkin, de Koloniale Hogeschool op, die in 1923 werd omgedoopt tot Koloniale Universiteit van België en in 1949 vervelde tot Universitair Instituut van Overzeese Gebieden. Er werden ook ambtenaren voor de kolonie aangeworven vanuit de Belgische universiteiten, die daarvoor een diploma in politieke en koloniale wetenschappen afleverden. Het Bestuur in Afrika wierf ook artsen, verpleegkundigen en gezondheidsambtenaren aan die een speciale opleiding hadden gevolgd in de school van het Tropisch Instituut, dat later het Instituut Tropische Geneeskunde Prins Leopold zou worden.